

مراحل شکل‌گیری تحقیق در ارتباطات

دکتر غلامرضا آذری

تحقیقات ارتباط جمعی»، سیزده تحقیق بنیادی را در طول تاریخ ارتباط پژوهی مرور کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که هر کدام از این تحقیقات، منشأ و خاستگاه اصلی «مخاطب و رسانه» بوده‌اند و بر میزان اعتبار تاریخی آن افزوده‌اند. لاوری و دفلور، موضوعات این تحقیقات را به شرح ذیل معرفی کرده‌اند:

۱. مطالعات بنیاد پاین^(۶) (تأثیر فیلم‌های سینمایی بر کودکان)
۲. جمله مریخی‌ها^(۷) (هراس رادیویی در آمریکا)
۳. انتخاب مردم^(۸) (رسانه‌ها در انتخابات سیاسی)
۴. مخاطبان سریال‌های رادیویی روزانه^(۹) (میزان استفاده و رضامندی‌ها)
۵. مطالعه آیووا (پذیرش نوآوری)
۶. آزمایشاتی در باب فیلم^(۱۰) (اقتناع‌نمایی سربازان آمریکایی جنگ جهانی دوم)
۷. ارتباطات و اقتناع^(۱۱) (جست و جویی برای کلیدهای جادویی)
۸. نفوذ شخصی^(۱۲) (جریان دو مرحله‌ای ارتباطات)
۹. پروژه ریور^(۱۳) (اعلامیه‌ها به مثابه یک رسانه)
۱۰. کارکرد برجسته‌سازی در مطبوعات^(۱۴) (باید به چه چیزی فکر کنیم؟)

تازمان اختراع ماشین چاپ در سال ۱۴۵۰ م. توسط «یوهان گوتنبرگ» عده‌ای از صاحب‌نظران چنین تصور می‌کردند که رسانه‌ها، اثرات مهمی بر «مخاطب» دارند. در این مورد، برخی اوقات سرگذشت پژوهشی مدنظر قرار می‌گرفت، تا تاریخ تغییر عقاید و رفتارهای همگانی را پس از تأثیر محتوای خاص یک رسانه، تأیید کند. اما، در زمان‌های دیگر، اثر پژوهی رسانه‌ها، کمتر مورد چنین بررسی‌هایی واقع شد. نگرانی مورخان ارتباطی در طول زمان، در مورد «اثرات رسانه‌ها بر مخاطبان» موجب انتخاب روش‌های مطالعاتی رسانه‌ها شد. به عنوان نمونه، یکی از این روش‌های انتخاب شده نظام مند «اثرات سوم شخص» (Third-Person Effects) نام داشت که بنابر آن، مخاطبان تحت تأثیر یک رسانه به تعاملی باورگونه روی می‌کنند و به خاطر شکل گرفتن حالات اقناعی آن، به شدت بخشی پیام عینی در بین دیگران، می‌پردازند (دیویسیون^(۱)، ۱۹۸۳؛ هاید^(۲)، ۱۹۹۴؛ ایزنشتاین^(۳)، ۱۹۸۳؛ هوف^(۴)، ۱۹۹۸؛ و غیره) برای درک مطلوب از فرایند تاریخی تحقیقات ارتباطی، چهار دوره متفاوت را از نظر می‌گذرانیم (جدول روبرو).

باید گفت، که بیشتر نظریه‌های ارتباطی برآمده از «رسانه پژوهی» در بطن این چهار دوره، شکل گرفته‌اند. «شرون آ. لاوری» و «ملوین ال. دفلور»^(۵) (۱۹۹۴)؛ در اثر برجسته‌شان «نقاط عطف در

دکتر آذری از پژوهشگران پرکاری است که تحقیق در عرصه‌های متنوع ارتباطات (تاریخ، تحلیل، بنیانگذاران، پیشگامان، پدران و نظریه پردازان) را در ایران و جهان و جبهه همت خویش قرار داده است و از این جهت، کمبود ادبیات ارتباطی-تاریخی و مباحث نظری را در این دانش جبران کرده است.

در مقاله حاضر، وی با استفاده از منابع معتبر خارجی، مراحل چهارگانه شکل‌گیری تحقیقات ارتباطی، دوره‌های (رشد، توسعه، گذار و جدید) را در کانون توجه قرار داده، به شناسایی مکاتب علمی، انتقادی و تحلیلی ارتباطات از جنبه ویژگی ساختاری، پرداخته است.

دوره چهارم (۱۹۵۰-۱۹۸۰)	دوره سوم (۱۹۳۰-۱۹۵۰)	دوره دوم (۱۸۰۰-۱۹۳۰)	دوره اول (۱۸۰۰-۱۹۳۰)
۱. ظهور نظریه‌های انتقادی در مورد ارتباطات و نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی. ۲. ظهور نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی در مورد ارتباطات. ۳. ظهور نظریه‌های فرهنگی و فلسفی در مورد ارتباطات. ۴. ظهور نظریه‌های انتقادی در مورد ارتباطات و نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی.	۱. ظهور نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی در مورد ارتباطات. ۲. ظهور نظریه‌های فرهنگی و فلسفی در مورد ارتباطات. ۳. ظهور نظریه‌های انتقادی در مورد ارتباطات و نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی.	۱. ظهور نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی در مورد ارتباطات. ۲. ظهور نظریه‌های فرهنگی و فلسفی در مورد ارتباطات. ۳. ظهور نظریه‌های انتقادی در مورد ارتباطات و نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی.	۱. ظهور نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی در مورد ارتباطات. ۲. ظهور نظریه‌های فرهنگی و فلسفی در مورد ارتباطات. ۳. ظهور نظریه‌های انتقادی در مورد ارتباطات و نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی.

تحقیقات ارتباطی در گذر تاریخ مورد توجه اندیشمندان بی‌شماری بوده است که هر کدام از منظری ویژه به آن پرداخته‌اند. مراحل چهارگانه نضج ارتباط پژوهی در طول تاریخ حدود ششصد ساله خود، بیانگر دوره‌های تکاملی «رشد»، «توسعه»، «گذار» و «جدید» بوده و صاحب‌نظران متعددی را مشغول داشته است.

اما دولت وقت، حساس شده و نگرانی‌های عمومی از محتوای چاپی مطالب و نشر آن در افکار عمومی، افزون می‌شود. به طور کلی، آنچه از این دوره باقی می‌ماند، تحقیقات فردگرایانه متمرکز بر روزنامه به عنوان «رسانه

۱۱. خشونت و رسانه‌ها (۱۵) (بررسی شصت نوع آشوب زدگی)
 ۱۲. گزارش رئیس بهداری ارتش (۱۶) (تلویزیون و رفتار اجتماعی)
 ۱۳. تلویزیون و رفتار (۱۷) (ده سال پیشرفت) به هر روی، با نگاهی اجمالی به محتوای جدول فوق می‌توان «تحلیل توصیفی» ذیل را از فرایند تاریخی تحقیقات ارتباطی ارائه داد:
الف: دوره رشد (۱۸۰۰-۱۴۵۰)
 همان‌طور که مشاهده می‌شود این دوره از اواسط قرن پانزدهم تا اواخر قرن نوزدهم شکل می‌گیرد. ابداعی خاص مانند «اختراع ماشین چاپ» و به کارگیری حروف چاپی توجه همگان را برمی‌انگیزد و این موجب حرکات و جنبش‌های سیاسی، آزادی بیان و اشاعه اطلاعات در میان توده‌های مردم می‌شود. در این دوره با خدمات بزرگ اشخاصی چون: «مارتین لوتسر» (۱۵۴۶-۱۴۸۳ م. Marthin Luther)؛ بنجامین فرانکلین (۱۷۹۰-۱۷۰۶ م. Benjamin Frankln)؛ نقش روزنامه و چاپخانه و اصلاحات معنایی چاپ و نشر عقاید عمومی، برجسته می‌شود. در اثر نظریات آنان، روند پژوهی‌های تفسیری روزنامه‌ها معنا می‌یابد،

(Charles Horton Cooley)؛ «جورج هربرت مید» (George Herbert Mead. م. ۱۸۶۳-۱۹۳۱)؛ «رابرت ازرا پارک» (Robert Ezra Park)؛ «ویلیام گراهام سامنر» (William Graham Sumner. م. ۱۸۴۰-۱۹۱۰) موجب گسترش «ارتباطات روشنگرایانه» می‌شود. طلیعه فناوری‌های نوین ارتباطی مانند رادیو، تلویزیون نیز نخبگان و روشنفکران عرصه‌های اجتماعی-سیاسی را در باب اثرات اجتماعی فناوری به چالش فرامی‌خواند. در این دوران «فصلنامه روزنامه نگاری» (۱۹۲۴) که نگاهی تخصصی به روزنامه نویسی علمی و مسایل آن داشت، راه اندازی می‌شود. به طور گسترده، اثرات این دوره به تحقیقات کیفی، نظریه‌های ارتباطی اجتماعی، فلسفی و روانی، می‌انجامد.

ج: دوره گذار (۱۹۵۰-۱۹۳۰)
 دوره سوم، اساساً با انجام حرفه‌ای تحقیقات ارتباطی همراه است، که از اول دهه سوم قرن بیستم تا اواخر دهه پنجم قرن را در برمی‌گیرد. این دوره، پیشرفت «علمی-عملی» ارتباطات در عرصه‌های گوناگون تفسیر، توصیف و تبیین است. تاریخ تفسیری روزنامه نگاری، تعامل بنیادین نیروهای اجتماعی و نهادهای روزنامه نگاری، و... از جمله تحولات مقطعی عرصه روزنامه نگاری این دوران است. نخستین بررسی‌های نظام مند، در محتوای پیام و تبلیغات سیاسی رسانه‌ها، میزان تأثیرات و جنبه‌های شدت و ضعف رفتارهای نشأت گرفته از انتخابات سیاسی، انتخاب مردم، ارتباطات گروهی و نفوذ میان فردی، اثرات پیام، اقتناع و تغییر نگرش، آزادی و حقوق عملی مطبوعات، مدیریت اخبار و تعیین خط مشی سردبیران اخبار رادیو و تلویزیونی و... توسط اندیشمندان و نظریه پردازان ارتباطی برجسته‌ای مانند هارولد دوایت لاسول (۱۹۷۸-۱۹۰۲ م. Lasswell Harold Dwight)؛ پاول فلیکس لازارسفلد (۱۹۷۶-۱۹۰۱ م. Oaul Felix Lazarsfeld)؛ کورت لوین (۱۹۴۷-۱۸۹۰ م. Kurt Lewin)؛ کارل آیور هاولند (۱۹۶۱-۱۹۱۲ م. Hovland Carl Iver)؛ رابرت مینارد هاچینز (۱۹۷۷-۱۸۹۹ م. Robert Maynard Hutchins)؛ صورت می‌پذیرد. به زعم بیشتر مورخان تاریخ ارتباطات، در گسترش و نوع انتخاب این موضوعات بنیادهای پژوهشی متمرکز یافته‌ای نظیر «بنیاد پاین»، «بنیاد فورد» و «بنیاد راکفلر» نقش اساسی داشتند. برای نمونه در این دوره، بنیاد پاین مجموعه تحقیقات منظمی را در موضوع «سینما و تأثیرات آن بر جوانان» (۱۹۳۳-۱۹۲۷) از دیدگاه «بزهکاری» و «میزان جرم و جنایت» آموخته شده از

اثر بخش است.
ب: دوره توسعه (۱۸۰۰-۱۹۳۰)
 دوره دوم، با تمامی فراز و نشیب‌های موجود از اوایل قرن نوزدهم تا حدود نزدیک به نیمه قرن بیستم، به طول می‌انجامد. این دوره، برخلاف دوره اول که بیشتر با موارد کمی رو به روست، مسایل و تحولات کیفی را در برمی‌گیرد. ظهور تاریخ توصیفی چاپ، نفوذ سردبیران و ناشران در جامعه و... از ویژگی‌ها و سازوکارهای رسانه‌های چاپی این دوره است. نظریه‌های بنیادین «چارلز داروین»، «کارل مارکس»، «فردریش انگلس»، «زیگموند فروید» در چارچوب «ارتباطات انسانی»، «روان شناسی ارتباطات» و دیگر موضوعات مشابه، نخستین سرنوشت تحقیقات ارتباط شناسانه را رقم می‌زد. در میان این گروه، مارکس و انگلس، بنیادهای «نظریه انتقادی» را پی می‌ریزند. نوشته‌های فلسفی جامعه‌شناختی و روان‌شناسی خبر و مطبوعات در این دوره شکل می‌گیرد. نظریه‌های ارتباطی اندیشمندان نظیر «والتر لپپمن» (۱۹۷۴-۱۸۸۹ م. Walter Lippmann) «جان دیویی»؛ (۱۹۵۲-۱۸۵۹ م. Dewey John)؛ «چارلز هورتون کولی» (۱۹۲۹-۱۸۶۴ م.

تصاویر، به انجام رسانید که در اجرای آن محققان سرشناسی چون: هربرت بلومر، فیلیپ هاوزر، دبلیو. دبلیو. گارتز، جورج استود دارد،، پاول کیسی، ادگاردیل، کریستین راک میک، دبلیو. اس. دایسینجر، هنری فورمن، راث پیتسون و لوئیس ترستون و... شرکت داشتند. آموزه‌ای که از این دوران باقی می‌ماند، دو نکته را آشکار می‌سازد: نخست علمی شدن تحقیقات ارتباطی و پس از آن، عملی کردن فراگردها و تأثیرات ارتباط جمعی.

د: دوره جدید (از ۱۹۵۰ تاکنون)

دوره آخر به پدیداری اثربخشی رسانه‌ها در حوزه‌های مختلف پژوهشی، منجر می‌شود که اکثر کاربردهای میان رشته‌ای را طلب می‌کند و روش‌شناسی‌های متنوع کمی و کیفی را شامل می‌شود. این دوره از نیمه قرن بیستم تاکنون، ادامه دارد. رفتار پرخاشگرانه، برجسته‌سازی در رسانه‌ها، پوشش خبری و ابعاد آن، مطالعات روان‌شناسانه-ارتباطی «تصاویر مستهجن، رفتار جنایتکارانه و ضداجتماعی، حقوق و اخلاق رسانه‌ها، رسانه‌ها و انتخابات سیاسی، مدیریت رسانه‌ها، ساختار و نقش ارتباطات سازمانی، میزان بهره‌مندی خوانندگان، شنوندگان و بینندگان از رسانه، گفتمان رسانه‌ها و پیام‌های جنبی آن، ارتباطات میان فردی و... به وسیله صاحب‌نظرانی مثل: آلبرت بندورا، مکسول مک‌کامیز و دونالد شاو، ناتان مک‌کوبی، ساموئل استوفر، اورت زاجرز، استیون چافی، ناتان لیتز و مارتا ولفشتاین، جورج گرینر، ویلبر شرام، دانیل لرنر، گریگوری بیتسون و مارگارت مید، انجام می‌پذیرد.

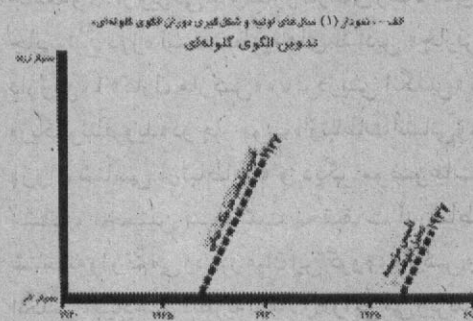
همانطور که مشاهده می‌شود سیر تدریجی نظریه‌های ارتباطی برجسته‌ای نظیر: اسناد الگوی توجه، مرکز محوری، توافق، توپنه، کاشت، وابستگی، حساسیت زدایی، شرح و بسط انحراف، تأثیر جابه‌جایی، سلطه (هژمونی)، زیردست محوری، بنیادگرایی، تلخیص خط‌ممتد، همذات‌پنداری، وضعیت تشکیلاتی ایدئولوژی، اثر تلقیح، رابطه منحنی گونه‌J، پنجره جوهری، خط فکری غالب، سلسله مراتب نیازهای انسانی، حوزه‌ای شدن رسانه، میانجی‌گری، کژکارکردی و تخمیرسازی، پارادایم روایت، ارزش‌های خبری، هنجاری، تعامل‌گرایی، بازی رسانه‌ها، اصول مسلط و مسلم رسانه‌ها، خوانش ترجیحی، طرح «خود»، پخش و انتشار رادیو تلویزیونی، برون‌فکری و ارتباط جمعی، تقویت یا استحکام، برجسته‌سازی، نسبیّت‌زبانی، تمایز معنایی، نشانه‌شناسی، معنی‌شناسی، مدیریت رسانه و پیام، حساس‌سازی، دلالت‌گری و ماریچ‌پذیرش، مخاطب محوری، جامعه‌پذیری، هراس اخلاقی، خودانگیختگی، همگرایی نمادین، تقارن یا

□ تا زمان اختراع ماشین چاپ در سال ۱۴۵۰ م. توسط «یوهان گوتنبرگ» عده‌ای از صاحب‌نظران چنین تصور می‌کردند که رسانه‌ها، اثرات مهمی بر «مخاطب» دارند. در این مورد، برخی اوقات سرگذشت پژوهشی مد نظر قرار می‌گرفت، تا تاریخ تغییر عقاید و رفتارهای همگانی را پس از تأثیر محتوای خاص یک رسانه، تأیید کند.

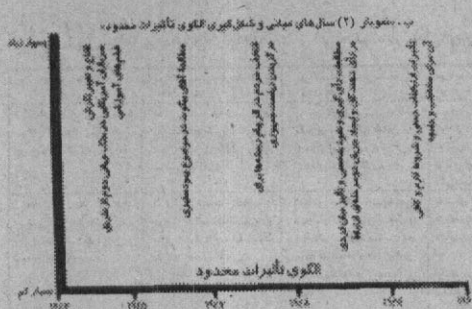
همزمانی، جبرگرایی فن‌آورانه، تحلیل تبادلی، استفاده و رضامندی، و... نه تنها حاصل چهارده دوره مذکور است، بلکه «دوره جدید» را نیز شامل می‌شود.

نمودارهای تاریخی و توسعه الگوهای ارتباط جمعی

از آغاز دهه‌های ۲۰ تا ۹۰، شاهد کوشش‌های منسجم تحقیقی در باب توسعه الگوهای «ارتباط جمعی» (Mass Communication) هستیم. چنین‌گر برایانت و سوزان تامپسون (۱۸) (۲۰۰۲) در کنار ارزشمند «اصول و مبانی تأثیرات رسانه‌ها» با تدوین پنج دوره، الگوهای برآمده از رشد و توسعه تحقیقات ارتباطی را رسم کرده‌اند. در ذیل برای درک بهتر ریشه‌های تاریخی این دوران این پنج دوره را در قالب «سه نمودار» مجزا ترسیم می‌کنیم:

آن گونه که نمودار (۱) نشان می‌دهد، «فنون تبلیغات در جنگ جهانی» و «تأسیس مؤسسه تحلیل تبلیغات سیاسی» موجبات پدیداری «الگوی گلوبال‌ای» (Bulet Model) را فراهم می‌سازد که بعدها به نظریه‌ای مستقل تبدیل می‌شود. (لاسلو (۱۹)، ۱۹۲۷)

نمودار (۲) بیانگر آن است که موضوعات تحقیقاتی اقناع و تغییر نگرش سربازان آمریکایی در جنگ جهانی دوم، مطالعه آقای بیگوت در القاء حس یهودستیزی، انتخاب مردم در اثر پیام رسانه‌ها برای برگزیدن ریاست جمهوری، مطالعات رأی‌گیری، نفوذ شخصی و تأثیر میان فردی رأی‌دهندگان، تأثیرات ارتباط جمعی از طریق عوامل میانجی به عنوان شروط لازم و کافی، باعث کشف و ظهور «الگوی تأثیرات محدود» (Effects Model Limited) می‌شود و بعدها دوره‌ای برجسته تلقی شده و مورد نظر قرار می‌گیرد. (ر.ک به: هاولند (۲۰)، ۱۹۵۴؛ کوپر و جاهودا (۲۱)، ۱۹۴۷؛ لازارسفلد، برلسون و جودت (۲۲)، ۱۹۴۴؛ برلسون، لازارسفلد و مک‌فی (۲۳)، کلاپر (۲۴)، ۱۹۶۰).

چنانکه در نمودار (۳) ملاحظه می‌کنیم، موضوعات تحقیقاتی درک جامعه‌شناسانه رسانه‌ها، فرضیه شکاف آگاهی، نظریات بهداشت رسانه‌ای، برجسته‌سازی، وابستگی، رسانه‌ها و رفتار اجتماعی، گفتمان غالب رسانه‌ها، ارتباطات میان فردی و کاربرد مهارت‌های رسانه‌ای آن و... موجب پدیداری «الگوی تأثیرات معتدل» (Moderate Effects Model) و «الگوی تأثیرات پر قدرت» (Powerful Effects model) می‌شود (برای اطلاعات بیشتر بنگرید به: مک لوهان (۲۵)، ۱۹۶۴؛ تیچنور، دونوهو و اولین (۲۶)، ۱۹۷۰؛ مک‌کامیز و شاو (۲۷)، ۱۹۷۲؛ نوتل نثومن (۲۸)، ۱۹۷۳؛ بال روکیچ و دفلور (۲۹)، ۱۹۷۶؛ بال روکیچ، روکیچ و گروپ (۳۰)، ۱۹۸۴؛ بندورا (۳۱)، ۱۹۹۴؛ پانیسی (۳۲)، ۱۹۹۸؛ نی وایرینگ (۳۳)، ۲۰۰۰).

با توجه به نقش حیاتی این نمودارهای تاریخی، می‌توان اذعان کرد که زمینه‌های شکل‌گیری مکاتب انتقادی-تحلیلی علم ارتباطات، در بطن این فعالیت‌های تحقیقاتی بنیادی، امری بدیهی تلقی می‌شود و باز مسلم است که این مکاتب تأثیر زیادی بر جهت‌دهی تحقیقات ارتباطی (از آغاز تاکنون) گذاشته‌اند. یعنی از برخی جهات «آغازگر» و در بعضی جنبه‌ها «پایان‌گر» یک «مکتب» نیز بوده‌اند. در ذیل می‌کوشیم اشاره‌ای گذرا به مهمترین این مکاتب‌ها، داشته باشیم.

ارتباطی با پذیرش این موقعیت‌ها و موارد مطروحه دیگر، یکی پس از دیگری با تمامی مزایا و معایبی که داشتند، موفق شدند «علم ارتباطات» را متحول ساخته و استقرار دهند. این مکاتب در گذر زمان، توانستند بر جهت‌دهی تحقیقات ارتباطی تأثیرات عمیق بگذارند.

مکاتب علمی، انتقادی و تحلیلی علم ارتباطات، با پرورش صحیح «چهره‌های کلیدی این حوزه» شکل‌گیری و شکل‌دهی مطالعات ارتباطی، تأثیرات مهمی گذاشتند.

چهره‌های برجسته‌ای نظیر: آلفرد آدلر، تئودور آدورنو، آبرت بندورا، گریگوری بیتسون، برنارد برلسون، دیوید برلو، ویلارد بلیر، جوزف بروئر، چیلتون بوش، چارلز هورتون کولی، چارلز داروین، جان دیویی، امیل دورکهایم، فردریش انگلس، لئون فستینگر، ویلهلم فلیس، السی فرنکیل برانسویک، زیگموند فروید، اریک فروم، جورج تدگالوپ، آنتونیو گرامشی، فردریش هگل، ماکس

مکاتب علمی، انتقادی، تحلیلی علم ارتباطات هوج دالزیل دانکن (۲۴) (۱۹۷۰-۱۹۰۹ م. Hugh, Dalziel Duncan) در مقاله‌ای به یاد ماندنی

تحت عنوان «جست‌وجویی برای نظریه اجتماعی ارتباطات در جامعه‌شناسی آمریکا» (۱۹۷۶) اذعان می‌دارد، که علم ارتباطات و ریشه‌های تاریخی تحقیقات آن، بی‌تردید مرهون تلاش‌های «مکتب شیکاگو» و اعضای آن است. او مفاهیمی مانند «طبقه» Class، «ساختار اجتماعی» Structure Social، «رفتار طبقه‌ای» Behavior Class، «جامعه» Society، «اجتماع» Community، «هدف» Aim، «روش» Method و... را ابزار یک «مکتب» School می‌پندارد. دانکن، با مرور دقیق نظریه‌های «کنث بورک» (۱۹۹۳-۱۸۹۷ م Kenneth Burke) پیشگام، سخنور و استاد نقد ادبی و زبان به مثابه «کنش نمادین» (Symbolic Action) و با عنایت به دیدگاه‌های «ادوارد سایپر» (۱۹۳۹-۱۸۸۴ م. Edward Sapir)، «ویلیام جیمز» (۱۹۱۰-۱۸۴۲ م. James Willam) «چارلز ساندرز پیرس» (۱۹۱۴-۱۸۳۹ م. Charles Sanders) و دیگران... سنت حاکم بر یک مکتب علمی-انتقادی را در روابط ضروری و الگوهای فکری، تعریف می‌کند. بنابر استدلال دانکن و سایر نظریه‌های مشابه، باید گفت برای ظهور یک «مکتب» شرایط و موقعیت‌های ذیل و پذیرش آنها، امری اجتناب‌ناپذیر است.

۱. حضور نخبان در مکان جغرافیایی معین.
۲. هم‌رایی و همراهی روشنفکران دگراندیش در همان مکان برای تأمین مسایل مالی.
۳. هدف از پیش تعیین شده و برنامه‌ریزی‌های مدون برای پیشبرد آن.
۴. وجود یک یا چند نخله فکری به شرط تأیید

جدول شناسایی مکاتب علمی، انتقادی - تحلیلی ارتباطات از جنبه ویژگی‌های ساختاری

ردیف	ویژگی‌های ساختاری مکاتب علمی، انتقادی و تحلیلی ارتباطات	بنیان‌گذار	هدف	مزایا	معایب	نتایج و تأثیرات
۱	مکتب شیکاگو	الیون اسمال	نهادینه‌سازی علم ارتباطات	توسعه مطالعات ارتباطی	کلی‌نگری، تفسیر و تمرکز روش‌های تحقیق	هدایت و تثبیت علم ارتباطات
۲	مکتب فرانکفورت	ماکس هورکهایمر	نقد روانکاوانه و مارکسیستی رسانه‌ها	آزاده نظریات کاربردی - اصلاحی	نبود روش‌شناسی‌های جدل‌محله و نقده واقع‌گرایانه در ارتباطات رسانه‌ها و رسانه‌پژوهی	
۳	مکتب پالو آلتو	گریگوری بیتسون	ایجاد ارتباطات تعاملی و شخصی	آزاده نظریات روانشناسی ارتباطات	کلی‌نگری، تفسیر و تمرکز روش‌های روان‌درمانی	تمرین و توصیف جدید از روش‌های ارتباطی
۴	مکتب مینهام	ریچارد هورگارت	استقرار مطالعات فرهنگی در باب رسانه‌ها	توسعه مطالعات فرهنگی در ارتباطات	چندمندی کردن و پیچیدگی نمودن محتوای رسانه‌ها استمرار و تنوع	نبود روش‌شناسی ثابت
۵	مکتب ژنو	مارسل رمون	ایجاد نقد ادبی در رسانه‌ها	توسعه رویکرد پدیدارشناسانه	کلی‌نگری و جهان‌بینی مقطعی در رسانه	شالوده شکنی پیام و کلی و رسانه‌ها
۶	مکتب اروپا	کورت لوین	نهادینه‌سازی ارتباطات گروهی	توسعه رویکرد پویایی گروه	یکسونگری و رواج روش‌های آزمایشی	ترویج پژوهش و تفسیر شکاف‌های روابط
۷	مکتب گشتالت	ماکس ورنایمر، کورت کافکا و ففگانگ کوهلر	نهادینه‌سازی کل‌نگری در روابط میان فردی و افراد	گسترش روش‌های کیفی روانکاوی	ترکیب، تفسیر و تجزیه روش‌های رسانه‌شناسی	هدایت، تجربه تمودن و کل‌نگری ارتباطات انسانی
۸	مکتب وین	پاول لازارسفلد و همکاران	نهادینه‌سازی تحقیقات کمی در رسانه‌ها	توسعه علمی روش‌شناسی رسانه‌ها	تمرکز و تفسیر کمی رسانه‌ها و تشریح کلی پیام روش‌های کمی و تأثیرات ارتباطات جمعی	هدایت و تثبیت ارتباطات جمعی

هورکهایمر، کارل هاوولد، کلارک هال، استوارت هال، رابرت مینارد هاجینز، هارولد لاسول، پاول لازارسفلد، کورت لوین، رنسیس، لیبرت، والتر لیپمن، لئو لووتال، رابرت لیند، آرچیبالد مکلیش، مارشال مک لوهان، هربرت مارکوزه، جان مارشال، کارل مارکس، جورج هربرت مید، مارگارت مید، رابرت مرتون، چارلز رایت میلز، چارلز ازگود، رابرت پارک، جان پیرس، چارلز پیرس، ویلبر شرام، کارل سی شور، کلود شانون،

نقد و تفسیر مطلوب آن.

۵. ابداع روش‌شناسی‌های نظام‌مند جهت توصیف دقیق پدیده‌ها.
 ۶. ایجاد و تولید ادبیات نظری متقن برای توسعه حوزه‌های علمی.
 ۷. ارائه روش‌های تحقیق علمی - عملی به منظور کاربرد علم در امور روزمره.
- با توجه به موارد فوق که به صورتی ساده مطرح شد، باید گفت «مکتب شیکاگو» و سایر مکاتب

ادوارد سپیر، گئورگ زیمل، هربرت اسپنسر، فرانک استانتون، جورج استود دارد، ساموئل استوفر، گابریل تارد، ویلیام توماس، آلفرد والاس، پاول واتز لائویک، وارن ویوور، ماکس وبر، نوربرت وینر، ویلهلم وونت و... در زمره تربیت یافتگان این مکاتب هستند که همگی موجبات پیشرفت های علم ارتباطات را در بسیاری از مراکز علمی- پژوهشی جهان فراهم آوردند. جدول (شناسایی مکاتب...) بنیانگذاران، اهداف، مزایا، معایب و نتایج این مکاتب را نشان می دهد.

همانطور که در جدول مشاهده می شود، تمامی مکاتب ارتباطی مطرح، مورد نظر قرار گرفته اند. ترتیب مکاتبه بر اساس روند پژوهش های تاریخی، صورت گرفته است. خوانندگان محترم این سطور، برای مطالعه بیشتر در باب این مکاتب به «دایرة المعارف بین المللی ارتباطات» (۱۹۸۹)، اثر برجسته و ارزشمند اریک بارنو (۳۵) و همکاران، که در چهار مجلد، تدوین و تنظیم و چاپ شده، مراجعه کنند.

درک «ریشه های تاریخی» تحقیق در علم ارتباطات

اگر از دیدگاهی «نظام مند» (Systematic) به کل تاریخ ارتباطات برای درک بهتر، نظری بیفکنیم، سودمندی «تحقیق» (Research) و «تفحص» یا «بررسی» (Investigation) در این حوزه بسیار وسیع علمی، روشن تر خواهد شد و این همان رویکردی است که پیش از این از سوی محققان ارتباطی در دوره های مختلف مطرح شده است (اندرسون (۳۶)، ۱۹۸۷؛ هانسن، کوتل، نگرین و نیوبولد (۳۷)، ۱۹۹۸؛ لیندوف و تایلور (۳۸)، ۲۰۰۲ و غیره).

«اجتماعی علمی» (Scientific Community) در حوزه ارتباطات، سال های متمادی است که از جنبه «تحقیق عمل نگر» (Action Research) به منظور درک ریشه های تاریخی تحقیقات ارتباطی، به نقش تأثیرگذار «آغازگران» و ابعاد اجتماعی- علمی آن، اشاره می کند و با طرح متن پرسش های ذیل می کوشد تا پاسخ های درخور توجهی بیابد:

۱- چه کسانی «ارتباط پژوهی» را برای نخستین بار پدید آوردند؟ «بنیان گذاران» (Founders) یا «پیشگامان» (Pioneers)، «پیشروان»، «پیشازان» (Precursors) «پیام آوران» (Forerunner)، «پیشتازان» (Forefathers)، «نوآوران» (Innovators)، «آغازگران» (Beginners)، «ابداع گران» (Inventors) چه کسانی بوده اند؟

۲- کدام مکاتب علمی، انتقادی، تحلیلی بیشترین تأثیر را بر علم ارتباطات گذاردند؟ مکتب شیکاگو یا مکتب فرانکفورت؟ مکتب پالو آلتو یا

این موضوع انتخاب شد که هدف اصلی آن روشن سازی افق های پیچیده و بازنمایی بسترهای مطالعاتی در فراخنای تاریخ مطالعات ارتباطی است. این نوشتار با «رویکرد تاریخ گرایی» به تحلیل توصیفی تحقیق در علم ارتباطات پرداخت و نتایج ذیل را به دست آورد:

۱- تحقیقات ارتباطی مرهون چند صد سال اندیشه ورزی، تفحص و بررسی های روش مندانه نخبگان و روشنفکرانی است که با آراء و عقاید خویش آن را پدید آورده اند.

۲- ریشه های تاریخی پیدایش علم ارتباطات را باید در فراخنای تلاش های «متفکران یونانی» جست و جو کرد. آنان نخستین پژوهندگان ارتباطی بودند، که در بدو امر تحقیق را از واقعیت های «ارتباطات انسانی» آغاز کردند. در نظر آنها، ارتباطات مفهومی «فرائضیه ای» داشت و بر قواعد فلسفی و قالب های هستی گرایانه استوار بود. آنان بر مفاهیم ارتباطی نظیر: «اقناع»، «تبیین»، «توصیف» و... احاطه یافتند و آنها را به عنوان «میراث» به دیگر نسل ها منتقل کردند.

۳- تحقیقات ارتباطی با تمرکز بر «واقع گرایی عقلانی» و از «مکتب شیکاگو» آغاز شد. مطالعات حرفه ای از «نظریه های علم بیان» تا تاریخ «روزنامه نگاری و نشر» مسیر پرفراز و نشیبی را طی کرد.

۴- بنیادهای مفهومی پنج گانه مانند: آیین، سرمشق، رویکرد، الگو و روش، در برابر حرکات اندیشمندان تاریخ مطالعات ارتباطی، قوانین، احکام و روشن مندی های گوناگون را مطرح ساخت.

۵- تحقیقات ارتباطی در گذر تاریخ مورد توجه اندیشمندان بی شماری بوده است که هر کدام از منظری ویژه به آن پرداخته اند. مراحل چهارگانه نضج ارتباط پژوهی در طول تاریخ حدود ششصد ساله خود، بیانگر دوره های تکاملی «رشد»، «توسعه»، «گذار» و «جدید» بوده و صاحب نظران متعددی را مشغول داشته است.

۶- تحقیقات ارتباطی از آغاز دوران شکل گیری تا پیشرفت های امروزی، چهار الگوی «گلوله ای»، «تأثیرات محدود»، «تأثیرات معتدل» و «تأثیرات پر قدرت» را پشت سر نهاده است.

۷- ظهور تمامی مکاتب علمی، انتقادی، تحلیلی علم ارتباطات به خاطر «تحقیق» و پرورش «چهره های کلیدی» به این حوزه بوده است. شناخت و کالبد شکافی این مکاتب و برجستگان آن، به پژوهندگان کمک خواهد کرد تا صحیح تر و اصولی تر، مسیر پرفراز و نشیب «تحقیقات ارتباطی» را طی کنند.

□ مکاتب علمی، انتقادی و تحلیلی علم ارتباطات، با پرورش صحیح «چهره های کلیدی این حوزه» شکل گیری و شکل دهی مطالعات ارتباطی، تأثیرات مهمی گذاشتند.

مکتب بیرمنگام؟ مکتب ژنو یا مکتب آبروا؟ مکتب گشتالت یا مکتب وین؟ و...

۳- کدامین روش های تحقیقی بیشترین و متمرکزترین کاربرد را یافت؟ روش های میدانی یا مشاهده های آزاد؟ روش های مصاحبه یا تحلیل محتوا؟ روش های تاریخی یا اسنادی؟ روش های کمی یا کیفی؟ روش های پیمایشی یا تطبیقی؟ روش های فلسفی یا آزمایشی؟ و...

۴- چهره های شاخص علم ارتباطات بر شیوه های تحقیقاتی گوناگون این حوزه، چه تأثیری گذاشتند تأثیرات بلند مدت یا کوتاه مدت؟ تأثیرات انتقادی یا تحلیلی؟ و...

دانش پژوهان، مؤلفان و استادان این حوزه علمی، به سادگی در خواهند یافت که درک عمیق ریشه های تاریخی «ارتباط پژوهی»، تنها در پاسخ گویی به پرسش های فوق میسر است و نگارنده، امیدوار است که در آینده و نوشتارهای دیگر، بتواند مطلوب ترین و قانع کننده ترین پاسخ ها را ارائه دهد و چنان که پیش از این نویسندگان دیگر، پاسخ های درخور توجهی ارائه داده اند (مقایسه شود با «برلسون» (۳۹)، ۱۹۵۹؛ کارتیز (۴۰)، ۱۹۸۸؛ دلیا (۴۱)، ۱۹۸۷؛ گلاذندر (۴۲)، ۱۹۹۰ و غیره).

نتیجه گیری

«ریشه های تاریخی تحقیق در علم ارتباطات» موضوع اصلی این مقاله بود. برای پوشش مطلوب و جبران کمبودهای نظری موجود به زبان فارسی،

- Journalism and Mass Communication Educator," No: 53, PP. (52-63).
33. N.H. Nie & L.Ebring (2000): "Internet and Society": a preliminary Report, Stanford, CA: Institute for the Quantitative Study of Society, Stanford University Press.
34. Hugh Dalziel, Duncan. (1967): "The Search for a Social theory of Communication in American Sociology." In Frank E. Dnace (Eds): "Human Communication Theory," Holt, Rinheart And Winston Press, PP. (236-240).
35. Eric Barnouw & Et. Al. (1989): "International Encyclopedia of Communication," (4 Vois), New York: Oxford University Press.
36. James, Anderson. (1987): "Communication Research," Issues and Methods, Mc. Graw - Hill Press, PP. (25-50).
37. Anders, Hansen, Simon Cottle, Ralphn Negrine Methodds," Macmillan Press, PP. (9-34).
38. Thomas R. Lindlof and Bryan C. Taylor. (2002): Qualitative Communication Research Methods, Ó Sage Publications. PP. (29-62).
39. Bernard, Berelson. (1959): "The State of Communication Research" Public Opinion Quatterly. No. 23. PP (1-5)
40. Jacqueline Marie, Cartier. (1988): "Wilbur Schramm and the Beginnings of American Communication Theory": A History of Ideas, Ph.D Dissertation. University of Iowa.
41. Jesse G. Delia. (1987): "Communication Research: A History," In Charles R. Brger and Steven H. Chaffe (Eds): "Handbook of Communication Science," Newbury Park, Calif: Sage Press, PP. (20-98).
42. Timothy Richards, Cladner. (1990): "Education and The Mass media": The Origins of Mass Communications Research in the United States (1939 - 1955). Ph.D Dissertation. University Illinois.
- Cambridge. MA: Addison - Wesley Press.
21. E.cooper & M. Jahoda. (1947): "The Evasion of Propaganda": How Prejudices People respond to antiprejuduce Propaganda, Journal Psychology. No: 23, PP. (15-25).
22. Paul. Lazarsfeld, Bernard Berelson & H, Gaudet. (1944): "Ther People's Choice." New York: Duell, Sloan, and Pearce Press.
23. Bernald, Berelson, Paul Lazarsfeld, W.N McPhee.. (1954): "Voting A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign." Chicago: University of Chicago Press.
24. Joseph T., Klapper (1960): "The Effects of Mass Communication." New York:Free Press.
25. Marshall Mcluhan (1964): "Understanding Media": The Extensions of Man: New York: McGraw - Hill Press.
26. P. Tichenor. G. Donohue & C. Olien (1970): "Mass Medai Flow and Differential Growth in Knowledge." Public Opinion Quarterly, No: 34, PP.
27. M.E. Mc Comds & D.L Shaw. (1972). "The Agends Setting Function of Mass Media," Public Opinion Quarterly. No 36, PP. (176-187).
28. E. Nelle - Neumann, (1973): "Return to the Concept of Powerful Mass Media," Studies of Broadcasting No. :9, PP. (67-112).
29. S.J. Ball-Rokeach & M.L. Defleur. (1976): "A Dependency Model of Mass Media Effects," Communication Research, No.: 3, PP. (3-21).
30. S.J. Ball Rokeach. M. Rokeach & J.W. Grube. (1984): "The Great American Values Test," Psychology Today, PP. (34-41).
31. Albert, Bandura. (1994): "Social Cognitive theory of Mass Communication," In J. Bryant & D. Zillmann (Eds). Media Effects: Advances in Theory and Research, Hillsdale, NJ: Erlbaum Press, PP. (61-90).
32. D.A. Panici. (1998): "New Media and the Introductory Mass Communication Course
1. W.P Davison (1983): "The Third Person Effect in communication," Public Opinion Quarterly, No: 47, PP (1-15).
2. J. Hyde. (1994): "The Media and the Diffusion of Innovation": The Phonograph and Radio Broadcasting In: J.D Startt & W.D Sloan (Eds). the Significance of the Media in America History. North Port, Al: Vision Press, PP. (34-75).
3. E.L. Eisenstein. (1983) "The Printing Revolution in Early Modem Europe," Cambridge, England: Cambridge University Press, PP. (41-57).
4. E.E. Hoff. (1998): "The Press and a new America." 1865 D 1900), In W.D. sloan (Ed.) the Age of Mass Communication, Northport, Al: Vision Press, PP. (233-250).
5. Shearon A. Lowery and Melvin L.Defleur. (1994): "Milestones in Mass Communication Research," Pearson Education Press, 415 PP.
6. The Payne Fund Studies
7. The Invasion From Mars
8. The People's Choice
9. Audience for Daytime Radio Serials
10. Experiments with Film
11. Communication and Persuasion
12. Personal Influence
13. Project Rvere
14. The Agenda - setting Function of the Press
15. Violence and the Media
16. The Surgeon General's Report
17. Television and Behavior
18. Jennigs, Bryant and Susan Thompson. (2002): "Fundamentals of Media Effects," Mc Graw Hill - Higher Education Press, PP. (39-43).
19. Harold Lasswell. (1927): "Propaganda Technique in the World War," New York: Knoopf Press.
20. Carl, Hovland, (1954): "Effects of the Mass Media on Communication." In G. Lindzey (ed): "Handbook of the Social Psychology, 2. 1062-1103,